

Ecsedi Báthory István egy humanista olvasmányáról

Aragóniai Beatrix magyar királyné nagyapjának, V. (Nagylelkű) Alfonznak, Aragónia és Szicília (1416–1458) valamint Nápoly királyának (1442-től)¹ könyvszeretetét és irodalompártolását az egész kora újkorban számon tartották. A róla szóló beszámolók többnyire Antonio Beccadelli (Panormita, 1394–1471) művére mennek vissza (*De dictis et factis Alphonsi regis*, 1455), amelyhez Aeneas Sylvius Piccolomini készített épületes kommentárokat.² Beccadelli szerint Alfonz a legjobb tanácsosainak a könyveket tartotta (3, 1); elveszettnek mondta azt a napot, amelyen nem olvasott (2, 16); jelvényeül is nyitott könyvet választott (2, 14).³ Különösen kitüntet-

* A szerző a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének kutató-professzora és igazgatója.

¹ Alfonz és Hunyadi János kapcsolatrendszeréről lásd újabban SZÖRÉNYI László, „Hunyadi angyalai”, in *Latin nyelvű udvari kultúra Magyarországon a 15–18. században*, szerk. BÉKÉS Enikő, KASZA Péter és KISS Farkas Gábor, *Convivia Neolatina Hungarica* 4, 35–43 (Szeged: Lazi Könyvkiadó, 2021).

² Beccadelli szövege általában Piccolomini kommentárjaival együtt jelent meg; az általam látott kiadásai között csak ortográfiai eltérések vannak: Bazel, 1538; Rostock, 1591; Hannover, 1611; Amszterdam, 1646. Arról, hogy Piccolomini III. Frigyes bécsi udvarában keletkezett több írásában is Alfonzt állította uralkodói eszményként reménybeli patrónusai elé: HUSZTI József, „Aeneas Sylvius humanista törekvései III. Frigyes udvarában”, *Egyetemes Philológiai Közöny* 43 (1919): 96–107, 220–238, 104, 220–221.

³ Az utóbbi szöveghely („Librum et eum quidem apertum pro insigni gestavit...”) a végző forrása Alfonz említésének egy 1704. évi magyarországi biblikus cseh nyelvű gyászbeszédben, Daniel Krman szövegében; vö. PAPP Ingrid, *Biblikus cseh nyelvű gyászbeszéddek a 17. századi Magyarországon: A nyomtatott korpusz bemutatása és irodalomtörténeti vizsgálata*, *Historia Litteraria* 34 (Budapest: Universitas Könyvkiadó, 2018), 159; a közvetlen forrásról lásd alább. Arról, hogy Alfonz és le származottai, így Beatrix is milyen módon használták fel a nyitott könyvet ábrázoló impréziót kódexekben, drapérián, festményen, érmén, ágyúcsövön, a nápolyi Castel Nuovo boltozott előcsarnokának mennyezetén és diadalívének kazettáin, dolgozószobájában és dísztermében, a budai majolika padlócsempéken, s az impréza ismertségéről a 16–17. század emblémáskönyveiben, például Paolo Giovio és Gabriele Simeoni verses imprézagyuíteményében: GYULAI Éva, „Hunyadi Mátyás emblémái a 16–17. századi emblémáskönyvekben”, *Publicationes Universitatis*

te magát a Szentírás olvasásában: Beccadelli szerint tizennégyszer olvasta végig a Bibliát, mégpedig „cum glossis et commentariis” (2, 17).

A 16–17. századi Magyarországon és Erdélyben meglehetősen jól ismert volt a Bibliát olvasó Alfonz király. A hozzá hasonló, szorgos Biblia-olvasásért, esetenként a bibliai könyvek lineáris folytonosságú, többször is ismételt végigolvasásáért számos magyar és erdélyi főurat és fejedelmet dicsértek meg prédikátoraik abban a formában, hogy párhuzamként Alfonzra is utaltak, így a lutheránus Gradeczi Horváth Gergelyt (1597), a kálvinista Ecsedi Báthory Istvánt (1605), Bethlen Gábort (1622), Rhédei Ferencet (1669).⁴ Báthoryval kapcsolatban Hodászi Pap Lukácsnak az ecsedi főúrról a nyírbátori református templomban elmondott halotti beszéde említi meg a Bibliát tizennégyszer átolvasó Alfonzt,⁵ olyan megfogalmazásban, amelyben érezteti felekezeti fenntartását a katolikus uralkodóval szemben („azzal mért kerkedni, hogy...”). A szorgos Biblia-olvasás e nevezetes exemplumának azonban a szinte fanatikus kegyességet megelő, kemény kálvinista országbíróval kapcsolatban is meglehetett az érvényessége. Erre nemcsak a fölötte elmondott halotti beszédből következtethetünk. Amikor Szenci Molnár Albert, aki magyar–latin szótára 1604. évi első kiadásának latin nyelvű ajánlását többek között Ecsedi Báthory Istvánhoz címezte, négy évvel később az akkor már halott ecsedi főúr legfontosabb vallásépítő és kultúrappártoló vállalkozását, a Vizsolyi Bibliát rendezte ismét sajtó alá Hanauban, a Móric hesseni tartományfejedelemhez címzett, latin és magyar nyelven is közzétett ajánlásában ismét Alfonz királyra hivatkozott a Biblia-olvasásra serkentő legfontosabb példaként, aki tizennégyszer, mégpedig „Commentariusokkal es magyarazatokkal egybe” olvasta végig Bibliáját.⁶

Miskolcínensis: Sectio Philosophica 14, 2. sz. (2009): 41–114; lásd még Gema Belia CAPILLA ALEDÓN, „Escritura, legitimidad y memoria: lemas y divisas de Alfonso V el Magnánimo (1416–1458)”, *Mirabilia/MedTrans: New Approaches in the Research on the Crown of Aragon – Nous aspects en la investigación sobre la Corona d’Aragó – Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão* 5, 1. sz. (2017): 1–40.

⁴ Részletesen adatolva KECSKEMÉTI Gábor, *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet: A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században*, *Historia Litteraria* 5 (Budapest: Universitas Könyvkiadó, 1998), 204–205.

⁵ RMNy 930, B6v. A prédikációról: Kiss Sándor, „Egy egyetlen példányban fennmaradt debreceni nyomtatvány: Hodászi Lukács halotti beszéde 1605”, *A Debreceni Déli Múzeum Évkönyve* 43 (1948–1956): 105–112. Az özvegy meghívólevelei a temetésre: HANÁK Béla és SZABÓ András Péter, kiad., *Keresztvíztől sírkeresztig: Családi eseményekre szóló meghívólevelek Kassa város levéltárában (1526–1700)*, 2 köt. Monumenta Hungariae Historica: Diplomataria – Magyar történelmi emlékek: Okmánytárak, *Historiae Familiarum Hungaricarum: Fontes – Magyar családtörténet: Források 4–5* (Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021), 514–517.

⁶ STOLL Béla, kiad., *Régi magyar költők tára: XVII. század, 6, Szenci Molnár Albert költői művei* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1971), 467; SZENCI MOLNÁR Albert, *Válogatott művei*, kiad. VÁSÁRHELYI Judit, bev. TOLNAI Gábor (Budapest: Magvető Kiadó, 1976), 224. Ennek volt köszönhető, hogy Alfonz exempluma a későbbiekben nem került el a felekezeti polémiaiban való felhasználást sem. Káldi György a maga Biblia-fordításához (1626) csatolt *Oktató intés* c. iratában már a katolikus híveknek mutat példát a király, egyikeként azoknak a dicséretes férfiaknak, akik álmélkodásra méltó igyekezettel és nagy lelki gyönyörűséggel foglalták magukat a Szentírás szüntelen olvasásában és a fölötte való elmélkedésben; ZVARA Edina, kiad., jegyz., „*Az keresztény olvasóknak*”:

A 16–17. században azonban nem volt olyan európai humanista, aki ne tudott volna Alfonz legkedveltebb világi olvasmányáról is. A király különösen Quintus Curtius Rufus Nagy Sándor-életrajzát szerette olvasni,⁷ annyira, hogy a könyvet egyenesen egészsége helyreállítójának tartotta, amellyel semmiképpen sem érnek fel Avicenna gyógymódjai. Curtius kedvtelve való olvasásában Alfonznak szintén sok követője támadt. Közéjük tartozott már Beatrix férje, Mátyás király is, akiről több itáliai emlékbeszéd rögzítette, hogy Curtius a legkedveltebb szerzőinek egyike volt. A bolognai Giovanni Garzoni (1419–1505) orvosprofesszor⁸ Liviust, Caesart és Curtiust említette mint Mátyás kedves olvasmányait, akiknek műveit otthon, a táborban és villájában egyaránt magánál tartotta, s ezeket gyakran párnája alatt is megtalálták.⁹ Giacomo Filippo Foresti da Bergamo (Philippus Bergomensis, 1434–1520) világtörténeti kompilációja az 1463. évnél mesélte el, hogy az olvasni nagyon szerető Mátyás gyakran Livius, Curtius vagy más történetíró könyvével a párnája alatt aludt el.¹⁰ Minthogy Mátyásról maga is és humanistái is olyan imázst dolgoztak ki, hogy Nagy Sándort tekintette – mint Bonfini a történeti főművében fogalmazott – „életvitelében mindig példaképének” (*quem semper vite habuit archetypum*, 4, 8, 248),¹¹ a kedves könyv esti olvasgatásában és párna alá helyezését sem nehéz felismerni a Nagy Sándorhoz való hasonlatosság szándékát, hiszen a makedón uralkodó Plutarkhosz szerint ugyanígy tett Homérosz műveivel.¹² Kreatív invenció,

Magyar nyelvű bibliafordítások és kiadások előszavai és ajánlásai a 16–17. századból, szerk. JANKOVICS József, Régi magyar könyvtár: Források 14 (Budapest: Balassi Kiadó, 2003), 214.

⁷ KLANICZAY Tibor, *Pallas magyar ivadéka* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985), 47.

⁸ A hajdani Guarino-tanítvány életéről és kéziratban maradt műveiről, közülük főként az asztrológiai tárgyúakról: Pearl KIBRE, „Giovanni Garzoni of Bologna (1419–1505), Professor of Medicine and Defender of Astrology”, *Isis* 58, 4. sz. (1967): 504–514.

⁹ Giovanni GARZONI, „Gyászbeszéd Mátyás király felett”, kiad., ford. HEGEDŰS István, *Irodalomtörténeti Közlemények* 11 (1901): 296–307, 304 („Quoties in ipsius pulvinaribus inventus est Livius? quoties Caesar? quoties Curtius?”); vö. Eugenio ÁBEL, ex scriptis relictis ab, *Analecta nova ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*, cum commentariis edidit partimque auxit Stephanus HEGEDŰS (Budapest: Hornyánszky, 1903), 198.

¹⁰ KARDOS Tibor, *A magyarországi humanizmus kora* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1955), 187. Kardos adatáról és Foresti szövegéről szóló tanulmányom sajtó alatt a *Janus Pannonius, Vitéz János és a humanista hagyomány továbbélése (1450–1630)* c. konferencia (Esztergom, 2022) készülő tanulmánykötetében.

¹¹ ANTONIUS DE BONFINIS, *Rerum Ungaricarum decades, Tom. I–III; Tom. IV, Pars I; Tom. IV, Pars II. (Appendix, Fontes, Index)*, edd. (I–IV/1) Iosephus FÖGEL, Béla IVÁNYI et Ladislaus JUHÁSZ, (IV/2) Margarita KULCSÁR et Petrus KULCSÁR, BSMRAe: Saeculum XV – BSMRAe: Series nova, I (Lipsiae–Budapestini: B. G. Teubner–K. M. Egyetemi Nyomda–Akadémiai Kiadó, (I–III:) 1936, (IV/1) 1941, (IV/2) 1976), 4:166; Antonio BONFINI, *A magyar történelem tízedei*, ford. KULCSÁR Péter (Budapest: Balassi Kiadó, 1995), 898.

¹² Plutarkhosz Alexandrosz-életrajzának 8. szakaszában Ónészikritoszra hivatkozva írja le Sándornak ezt a szokását: PLUTARKHOSZ, *Párbuzamos életrajzok*, ford. MÁTHÉ Elek, 2 köt. Bibliotheca Classica (Budapest: Magyar Helikon, 1978), 1:588. A motívum szereplése a 16–17. század csaknem minden erdélyi fejedelmének reprezentációjában, részletesen adatolva: KECSKEMÉTI, *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet...*, 202–204.

hogy Mátyás Nagy Sándor-imitációjában Homérosz helyébe a Nagy Sándor életrajzát megíró Curtius került, így a magyar király dicsőítésében Plutarkhosz Nagy Sándorról és Beccadelli Alfonzról szóló adatai kontaminálódtak. Curtius hatása a későbbi magyarországi humanizmusban sem jelentéktelen:¹³ Baranyai Decsi János Sallustius-fordításában egyike a lefordításra javasolt további szerzőknek,¹⁴ az egyetlen olyan az ott ajánlottak közül, akinek a lefordítására csakugyan sor is került a 17. században, Háportoni Forró Pál munkájaként.¹⁵ A fordító Bethlen Gáborhoz címzett dedikációja többek között a kultúrapártoló Mátyás hagyományának az erdélyi fejedelem reprezentációjában való aktív felhasználásáról tanúskodik.¹⁶

Alfonz király Curtius iránti lelkesedésének a 16. században egy topikusan ismétlődő verbális fordulata is kialakult, de nem abban a formában, ahogyan azt eredetileg Beccadelli rögzítette. Beccadellinél erről annyi áll, hogy Curtius megismerésének napjától „frequenter in medicos rex iocatus, Avicennam velut parabolanum parvifacere, Curtium laudibus cumulare” (1, 43). Curtius ismeretének tekintetében Piccolomini kommentárja sem tartalmaz további adatot vagy parafrázist. Az epizodikus és anekdotikus megformálásra valósággal kínálókozó, rövid történetet Conrad Lycosthenes (1518–1561) és Theodor Zwinger (1533–1588) exemplumtára tette szélesebb körben ismertté annál, mint ahányan Beccadelli művét olvasva közvetlenül találkozhattak vele. A *Theatrum vitae humanae* kiadásai 1565-től kezdve jelentek meg; a továbbiakban egyszerűen csak Zwinger-féle gyűjteményként hivatkozom rá, mert Zwinger nevelőapja, Lycosthenes már a munka első megjelenésekor sem élt. Az 1. könyv *Lectionis assiduitas* című fejezete a Beccadelli eredeti előadásához közelálló szöveget közöl, hivatkozik is a szerzőre. Másutt azonban, a 18. könyv csodás gyógyulásokról szóló fejezetének lázbetegekről írott részében, noha hivatkozása sze-

¹³ Európai recepciótörténetével kapcsolatban lásd Anthony Grafton könyvének első fejezetét, amely az *ars historica* addigi történetét Jean Le Clerc (1657–1736) 1697-ben Curtiusszal szemben megfogalmazott kifogásai alapján bontja ki (a retorikus történetírás korábbi fénykorának nevezetes olvasói között Alfonz is szóba kerül, de a filológiai részletek számbavétele nélkül): ANTHONY GRAFTON, *What was History? The Art of History in Early Modern Europe*, Canto Classics (Cambridge etc.: Cambridge University Press, 2012), 1–61.

¹⁴ BARANYAI DECSI JÁNOS, *Az Cains Crispus Salvstiusnac ket historiaia (Szeben, 1596, RMKI, 286 – RMNy 786)*, hasonmás kiadás, kiad. VARJAS Béla, tan. KURCZ Ágnes, BHA 10 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979), (:.)v.

¹⁵ HÁPORTONI FORRÓ PÁL, *Quintus Curtiusnak az Nagy Sandornak macedonok kiralyanak viselitet dolgairól irattatot historiaia, Debrecen, 1619 (RMK I, 485 – RMNy 1174)*, hasonmás kiadás, kiad. KÖSZEGHY Péter, tan., jegyz. MONOK István, BHA 18 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988). Ez így is jelentős késedelem az olasz (1438) vagy a francia (1468) fordítás elkészültének idejéhez képest; KLANICZAY Tibor, „A nagy személyiségek humanista kultusza a XV. században”, in KLANICZAY, *Palas magyar inadékaik*, 48.

¹⁶ Bethlen reprezentációs törekvései a gyulafehérvári könyvtár történetének összefüggésében: MONOK István, „Uralkodói művelődéspolitikai és a humanista szöveggyűjteményezés: Megfontolások az erdélyi fejedelmi könyvtár történetének kutatásához”, in *Dulce et utile: Tanulmányok Pintér Márta Zsuzsanna 60. születésnapjára*, szerk. KÖRÖMI Gabriella, KUSPER Judit és VERÓK Attila, 197–206 (Eger: EKKÉ Líceum Kiadó, 2021), 202, 206.

rint ugyanonnet merít („Antonius Panormita de Reb. gestis Alphonssi, et Aeneas Syl. de eius dictis”), szövegezésében jelentősen eltér az itáliai humanista életrajzától: „Alphonsus Aragonum rex Capuae laborans adversa valetudine, medicis multa medicamenta adhibentibus, in gravissimo morbo, Quinti Curtii historias de Alexandri Magni rebus gestis descriptas legere coepit: cuius lectione delectatus, cum omnem morbi improbitatem superasset, sanitati restitutus: Valeat, inquit, Avicenna, valeat Hippocrates, et alii medici: et vivat Curtius, restitutor sanitatis meae.”¹⁷ Hogy honnet származik a *sermocinatio*s forma, nem világos: 1565-nél korábbi előfordulására nem sikerült rábukkanni, így az sem lehetetlen, hogy az Alfonzot megszólaltató megfogalmazás alkalmasint ebben az exemplumtárban is jött létre, vagyis Lycosthenes vagy Zwinger szövegezése volt. Annyi egészen bizonyos, hogy a Zwinger-féle gyűjteményben olvasható szöveg vált az exemplum kivételesen nagy hatású dinamizálójává. A *progymnaszmata* műfajainak retorikai terminológiájára utalva: a Zwinger-gyűjtemény formált a cselekményes *khbreiából* beszéddel kevert *khbreiát*.¹⁸

A 16. század másik népszerű exemplumgyűjteménye, a *Polyanthea* 1503 és 1565 közötti kiadásainak *historia* címszavában nem található az exemplum semmi nyoma, később viszont ez is felvette, nyilvánvalóan Zwinger nyomán, a bővebb változatot, ahogyan a Zwinger-gyűjtemény katolikus mutációja, Laurentius Beyerlinck (1578–1627) *Magnum theatrum vitae humanae*ja is.¹⁹ A 17–18. századi, ezeket az exemplumtárakat kikapó említések felsorolhatatlanul bőségesek. A Curtiusért lelkesedő Alfonz nem kisebb jelentőségű munkába is bekerült, mint a tudományos történetírás szemléleti és módszertani elveit új alapokra helyezni kívánó Jean Bodin (1530–1596) monográfiájába. Bodin *Methodus*ában a történetírók olvasásának hasznaira tanúk, „ut alios omitam, Alphonsus ac Ferdinandus Hispaniae et Siciliae reges, quorum alter a T. Livio, alter a Q. Curtio valetudinem amissam, quam a medicis non poterant, recuperarunt”.²⁰

¹⁷ Conrad LYCOSTHENES és Theodor ZWINGER, *Theatrum vitae humanae* (Basileae, 1565), 16, 1164.

¹⁸ APHTHONIOSZ, „Kezdő szónoki gyakorlatok”, ford. BOLONYAI GÁBOR, in *Antik szónoki gyakorlatok*, szerk., bev., ford. BOLONYAI GÁBOR, 81–124 (Budapest: Typotex, 2001), 85.

¹⁹ Dominicus NANUS MIRABELLIUS és mások, edd., *Florilegii magni, seu Polyantheae floribus novissimis sparsae, libri XX* (Frankfurt, 1628), 1270; Laurentius BEYERLINCK, *Magnum theatrum vitae humanae* (Köln, 1631), C638a (*curatio*; a felkiáltás szövege itt így módosítva: „Valeat, inquit, Hippocrates Imperator, Galenus Rex, Avicenna Princeps (hiscie enim epithetis coryphaeos suos medici exornare consueverunt), vivat Curtius, restitutor sanitatis meae”), H53d (*historia*, pontosan a zwingeri szövegezésben). Egyébként a „Librum apertum pro suo insigni gerebat” motívum és megfogalmazás is éppígy öröklődött a Zwinger-gyűjtemény *Docti principes* c. fejezete nyomán; lásd LYCOSTHENES és ZWINGER, *Theatrum vitae humanae*, 43; BEYERLINCK, *Magnum theatrum vitae...*, D392a, M165a, S342b; ezek valamelyike Krman említett biblikus cseh nyelvű gyászbeszédének közvetlen forrása.

²⁰ Jean BODIN, *Methodus ad facilem historiarum cognitionem* (Paris, 1566), 5 (a *sermocinatio* nélkül). Idézi BEYERLINCK, *Magnum theatrum vitae...*, H68d. A két uralkodó és kedves szerzőik kereszteszödő sorrendű itteni említése volt az oka, hogy Alsted enciklopédiájában a királyokat felgyógyító történetírók felcserélődtek: „Alphonsus Hisp. rex valetudinem amissam a Livio, patre illo historiae, Ferdinandus Siciliae rex a Curtio recuperavit”; Johann Heinrich ALSTED, *Encyclopaedia*, Herborn,

Bodinnél a példák a weinsbergi asszonyok történetén²¹ felvidul Lorenzo Medicivel, a Xenophónt olvasó Scipio Africanusszal,²² a Nagy Sándor és Caesar történetét törökre fordíttató I. Szelim szultánnal,²³ a Nagy Sándort imitáló Caesarral, a Homéroszt olvasó Nagy Sándorral („sine quo ne somnum quidam capiebat”) és a XI. Lajosról Philippe de Commines-t olvasó V. Károlylyal folytatódnak.²⁴ Gerardus Johannes Vossius (1577–1649) *ars historica*ájának első kiadásában (1623) Alfonz a kissé rövidített és parafrazeált Zwinger-idézettel kiált fel: „Valeant Avicenna, Hippocrates, medici caeteri: vivat Curtius, sospitator meus” (a margóra vetett hivatkozás itt is Panormitára utal); a posztumusz második kiadásban (1653) viszont teljes konfúzió áll elő abból, hogy a Zwinger-parafrázis elé Bodin nyomán hosszabb szövegrészt illeszt be Alfonz, Ferdinánd és Lorenzo példájának kibontásával, de – akárcsak Alsted – a megfogalmazást félreértve felcseréli az első kettőre gyógyító hatással bíró auktorok nevét. A beillesztést követő, Zwingert felhasználó mondata változatlanul a „Qui” névmással kezdődik, mintha vagy Lorenzóra, vagy a weinsbergi asszonyoknak engedő III. Konrádra utalna vissza, pedig az alany Alfonz kellene legyen, aki itt is felkiált az első kiadásával megegyező szavakkal; vagyis Vossius (vagy a sajtó alá rendező) nem veszi észre, hogy egyugyanazon a lapon tulajdonítja Alfonz gyógyulását előbb Liviusnak, majd Curtiusnak.²⁵ A vossiusi megfogalmazásban olvasható a felkiáltás abban a hírekről, tudósításokról, újságírásról (*De relationibus novellis*) szóló disszertációban is, amelyet Tobias Peucer védett meg a lipcsei egyetemen 1690-ben.²⁶ A Curtiust olvasó Alfonz szavai Magyarországon Prágai András Guevara-fordítása I. Rákóczi Györgynek címzett ajánlásában jelentek meg: ő is a Zwinger-féle gyűjteményből parafrazeálta a Curtius gyógyító erejéről a király szájába adott dicsőítő mondatot.²⁷

1630, hasonmás kiadás, bev. Wilhelm SCHMIDT, a bibliográfiát összeáll. Jörg JUNGMAIR, 4 köt. (Stuttgart–Bad Cannstatt: Frommann–Holzboog, 1989–1990), 1979 (I. 32, c. 1).

²¹ Lásd KECSKEMÉTI GÁBOR, „A böcsültre kihaladott ékes és mesterséges szőlés, írás”: *A magyarországi retorikai hagyomány a 16–17. század fordulóján*, Irodalomtudomány és kritika: Tanulmányok (Budapest: Universitas Kiadó, 2007), 94.

²² Róla: KECSKEMÉTI, *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet...*, 202.

²³ Róla: KECSKEMÉTI GÁBOR, „Toposzok és exemplumok a história hasznairól a 17. században”, *Studia Litteraria (Debrecen)* 32 (1994): 73–89, 81.

²⁴ KECSKEMÉTI, „A böcsültre kihaladott...”, 97.

²⁵ Lásd Gerardus Johannes VOSSIUS, *Ars historica, sine De historiae, et historices natura, historiaeque scribendae praeceptis, commentatio* (Leiden, 1623), 30; Gerardus Johannes VOSSIUS, *Ars historica, sine De historiae, et historices natura, historiaeque scribendae praeceptis, commentatio* (Leiden, 1653), 29.

²⁶ Arnold S. DE BEER, Louis F. VAN RYNEVELD and Wádim N. SCHREINER, „Leipzig: From Tobias Peucer’s *De relationibus novellis* (1690) to *Equid Novi* (2000)”, *Equid Novi: African Journalism Studies* 21, 1. sz. (2000): 6–61, 39.

²⁷ PRÁGAI András, „Ajánlólevél és Előszó a *Fejedelmeknek serkentő órájához*”, in *Régi magyar költők tára: XVII. század*, 8, Bethlen Gábor korának költészete, kiad. KOMLOVSZKI Tibor és STOLL Béla, 469–498 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1976), 476–477; KECSKEMÉTI GÁBOR, „Alapítók (A trójai menekülés motívumainak hazai ismeretéhez)”, in *Septuagesimo anno humanissime peracto: Tanulmányok Kulcsár Péter 70. születésnapjára*, szerk. HORVÁTH Zita, Publicationes Universitatis Miskolcensis: Sectio philosophica, tom. IX, fasc. 4, 101–118 (Miskolc: Miskolci Egyetem, 2004), 108–109. A Prágait

Ecsedi Báthory István fölött elmondott, már hivatkozott halotti beszédében Hodászi Pap Lukács nem szól arról, hogy akár Alfonz, akár az ecsedi főúr a Biblián kívül Curtius is olvasott volna. Ő maga azonban idéz Curtius szövegéből a prédikációban,²⁸ s ezzel máris csaknem unikális dolgot tesz: az 1711 előtt kinyomtatott magyar nyelvű halotti beszédekben mindössze két helyütt fordul elő ennek a klasszikus auktornak az idézése, és nagyon jellemző, hogy a második alkalommal, Bethlen Gábor első feleségének, Károlyi Zsuzsannának a temetésén ugyancsak Ecseden tevékenykedő lelképásztor, már Báthory Istvánnak másodpapja, Báthory Gábornak nevelője, a késő-humanista törekvések szempontjából maga iránt már többször figyelmet ébresztett Czeglédi János volt a szónok.²⁹

---

imitáló Gyárfás Istvánnál is megvan 1717-ben: GYÁRFÁS István, *Virgilius poetának Aeneise* (1717), kiad., bev., jegyz. THIMÁR Attila, *Historia Litteraria* 1 (Budapest: Universitas Könyvkiadó, 1995), 17; Gyárfás *Aeneis*-fordításáról és Prágai nyomán farigcsált előjáró beszédéről lásd THIMÁR Attila, „Gyárfás István *Aeneis*-fordítása 1717-ből”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 98 (1994): 725–742.

²⁸ Hodászi Papnál Kürosz sírja felnyitásának története olvasható, pontos fordításban, arról, hogy a sírban Sándor „semmit egyebet nem talala, egy rothat paisnal, ket Scythiai kez ijnal es egy pallosnal”, RMNy 930, B6r. A locus Curtius 10. könyvének elején: „praeter clipeum eius putrem et arcus duos Scythicos et acinacem nihil reperit” (10, 1, 31). Vö. HÁPORTONI FORRÓ, *Quintus Curtiusnak...*, 610: „egy senyvet paisnal, es ket Scythiai kez ijjan, es egy Persiai szabljajan kívül semmit nem talala”; Quintus CURTIUS RUFUS, *A makedón Nagy Sándor története*, ford., jegyz. KÁRPÁTY Csilla, utószó MARÓTI Egon, Századok – emberek (Budapest: Európa Kiadó, 1967), 282: „Kürosz korhadt pajzsán, két szkitha íjon és egy görbe perzsa szablján kívül semmi egyebet nem talált”. Kürosz ott fellelt sírfeliratáról egyébként egy latinra fordított Plutarkhosz-idézet is áll a prédikáció ugyanazon lapján, a Nagy Sándor-életrajz 69. részéből; vö. PLUTARKHOSZ, *Párbuzamos életrajzok*, 1:655.

²⁹ Ő is csak magyar fordításban, de pontosan idéz: „...az nagy Alexander felől, Curtius azt írja, hogy harmintz ezer öszvéren, es számaron hordozták utanna kincset”, RMNy 1306, 141; vö. MIKÓ Gyula, „Mivel én is csak ember voltam”: *Az Exequiae Principales és az Exequiarum Coereimonialium libri gyászbeszédei* (Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerület, 2010), 177. A locus Curtius 8. könyvében: „At tibi XXX milia mulorum captivum aurum vehunt” (8, 7, 11). Vö. HÁPORTONI FORRÓ, *Quintus Curtiusnak...*, 485: „neked az meg győzettetemet nemzetektől el nyert aranyat harmincz ezer öszver hordozza...”; CURTIUS RUFUS, *A makedón...*, 223: „Neked harmincezer öszver szállítja a harárcsolt aranyat...” – Bethlen Gáborné Károlyi Zsuzsanna temetésén akadt még egy szónok, Keresszegi Herman István zilahi lelkész és szilágyi esperes, aki Curtiusra hivatkozott a maga prédikációjában, de attribúciója nyilvánvaló tévedés. Az emberi élet rövidségét az állatok gyakran hosszabb életidejével összevetve így fogalmazott: „írja Curtius, hogy mikor Alexander Asiában hadakoznék, hoztak volt neki egy Szarvast, kinek szarvában egy arany gyűrűt találtak, melyből meg esmertek hogy egy néhány seculumokkal törték volt oda ez élet”, RMNy 1306, 228. Keresszegi Herman – már mint debreceni lelkész és tiszántúli püspök – 1632-ben sajtó alá rendezte püspök-elődje, Margitai Láni Péter *Temető praedicatorok* című kötetét, amelyben a történet nem azonos szavakkal, de minden elemében megegyezően olvasható, ám Curtius említése nélkül, mindössze így bevezetve: „Az Alexander Macedo felől azt olvassuk, hogy...”, RMNy 1524, 13. préd., 138. Curtiusnál nyoma sincs ilyesminek, de nem találok a történetet a Sándor-regény különféle változataiban sem. A legközelebbi nyom Plinius (8, 50, 119) és az őt követő Caius Julius Solinus (19, 18), akik szerint maga Sándor helyeztetett fel aranygallért több szarvasra, hogy a jelölés segítségével életidejüket megállapíthassa, s ezek még száz évvel később sem mutatták az öregség jeleit. Az utóbbi cselekményváz van meg (forráshivatkozás nélkül) Mihályko János eperjesi lutheránus lelkész az örök életről szóló prédikációfordításainak

Alfonz vagy Curtius neve Ecsedi Báthory írásaiban nem fordul elő. Meditációinak mégis van egy részlete, amely – noha ezt korábban nem ismerték fel – nem jöhetett volna létre a Curtiusról véleményt formáló Alfonz anekdotájának ismerete nélkül. 1604 őszén (a kéziratlevél hátlapján szerencsére épp van egy pontos datálás: a Giovan Giacomo Barbiano di Belgioiosóval való nevezetes ecsedi találkozás napjára, 1604. október 2-ára „tegnap”-ként utal³⁰) Istennel való párbeszédében a következő megfogalmazást vetette papírra: „Ne hagy uram, kötözzessed sebeymett, oruosichi betegsegimett, mert nekem sem auicenna sem galenus sem hipocrates sem teofrastus, sem uesalius, nem kellenek tefeletted, chiak tulaidon aldozatod es zentlelked.”³¹ Ennek a megfogalmazásnak a retorikai megoldása csakis Alfonz király közkeletű *sermocinatio*jának a hatásával magyarázható. Az Istentől várt orvoslás metaforikus megfogalmazása mögött ráadásul – ugyanúgy, ahogyan a betegségből lábadozó Alfonz esetében – a személyes élettapasztalat referenciális hitele is ott van: elmékedéseiben igen sokszor, legutóbb másfél hónapja, 1604. augusztus 20-án idézte fel³² azt az „ez előtt ötödik niaronn”, 1599 augusztusában átélt napot, amikor gutaütés érte, sem Istenhez felfohászzkodni, sem emberektől segítséget kérni nem tudott, ám csodálatos módon néhány órán belül végbement a gyógyulása is.³³ E történet és Ecsedi Báthory rendkívül elmélyült kálvinista kegyességének ismeretében teljesen érthető, rendkívül érdemi és sokatmondó az, ahogyan az Alfonz történetét záró, megszokott felkiáltáson változtatott: a gyógyító Curtius szerepébe a megváltó Isten, a felüdítő olvasgatás helyébe a mindenhatóság személyes tapasztalata, Krisztus áldozata és a Szentlélek került. Csodálkozni inkább azon le-

---

Thurzó Györgyné Czobor Erzsébethez címzett ajánlásában, RMNy 1030, a6r–v. Mihályko ajánlása az általa németből lefordított mű, a boroszlói lutheránus lelkész Lucas Pollio (1536–1583) prédikációgyűjteménye Niclas Redinger boroszlói tanácsoshoz címzett ajánlását követi, vö. Lucas POLLIO, *Vom ewigen Leben der Kinder Gottes sieben Predigten, zu S. Maria Magdalena in Bresslaw gethan* (Leipzig, 1585), A5v–A6r. A Mihályko által is ismert cseh fordításhoz saját dedikáció készült, Pollióét a keresztény olvasónak szóló előszóvá alakították át, de az exemplum abban is változatlanul olvasható: Lucas POLLIO, *Sedm kázanj o životu věčném Synův Božjch, w kostele S. Marj Magdalény w městě Wratislawi kázanjch, a w německém jazyku včinněnjch*, překl. Mikuláš RYDL Z NEUENPERKU (Praha, 1604), A5r. Az uralkodó meggyűrűzött szarvasának motívuma a petrarquista költészetben (a *Dalaskönyv* 190. darabja nyomán) szép pályát futott be mint a beteljesületlen szerelmi érzés vagy mint a *visio beatifica* kifejezője; értelmezéséhez újabban: Nicolò MORELLI, „Petrarch’s Deer in *Rerum vulgarium fragmenta* 190 and the visio beatifica”, *Italian Studies* 76, 3. sz. (2021): 237–253.

³⁰ Ecsedi Báthory István, *Meditációi*, kiad. ERDEI Klára és KEVEHÁZI Katalin, Adattár 8 (Budapest–Szeged: MTA Könyvtára, 1984), 37. A dátumot talán itt is „veteris calendarii” kell értenünk, mint az gyakran egyértelmű a meditációk szövegében, pl. 29, 157; de „novi stili” keltezés is előfordul, 20.

³¹ Uo., 36.

³² Uo., 29.

³³ Uo., 19–20; ugyanerről még: 158.

het, hogy a komor hangvételű zsoltáros fohászok és önvallomások³⁴ világában egyáltalán felbukkanhatott ez a nyilvánvalóan latin világi olvasmányélményt magyar nyelven parafrázáló mondat, illetve azon, hogy eszerint el kell képzelnünk az életvidám alaptermészetű aragóniai uralkodóról szóló valamely derűs beszámólót Ecsedi Báthory István kezében.

Az előbbi problémát, vagyis a műfaji és hangnemi különműség kérdését illetően itt csak azt a példát említem meg, hogy humanista ismeretanyag teológiai értelem kifejtésébe való bevonása még a személyes kontempláció kegyességi műfajaiban, így az imádságban is megtörténhetett, mégpedig időben és felekezeti keretben sem nagyon távol az országbíró áhítatótól. Szenci Molnár Albert *Imádságos könyvecskéjében* így kerül a leányasszonyok avagy szűz leánzók „kevélykedés és drága öltözetre való vágyás ellen” elmondandó könyörgésébe az a – szájukból talán nem igazán bensőből jövőnek és mélyen átélhetőnek hangzó – érv, hogy „meg emlékeztem arról es meggondoljam, mikent régenten az Sparta városbéli nép, czac az nyilván való tisztátalan személyeknek engedte meg, hogy mód-nélkül való ékességgel es cifra öltözettel élnének: Azonképpen ez mostani időbenis, az fölettéb való drága ékesgetés, az melly nem illic az én személyemhöz, semmi beczületes helyen nem diczeretes sem tisztességes”.³⁵

Alfonz túlnyomó többségében derűs történeteinek a magyar főúr természetétől való idegensége nyilván elégséges magyarázatul szolgálhat ahhoz, hogy a világi olvasmányt élvező nápolyi király említésének Hodászi Pap Lukácsnál nincs nyoma, csakis a rendszeres Biblia-olvasásainak. Ennek ellenére nem lehetetlen, hogy tudomása volt a Beccadelli szövegéből kivont és a szólásként való felhasználásra alkalmas megfogalmazást felkínáló exemplumnak az urára tett hatásáról; sőt egészen a szokásos szürke zónáig is eljuthatunk, vagyis csak feltételezéseink lehetnek arról, hogy a patrónus és a lelkipásztor közül ki volt az eredeti olvasó, az a kezdeményező, aki a másikkal megosztotta olvasmányélményét, tematizálta a könyvek olvasásától való megújulás a történet hőse által átélt tapasztalatát. Azt a kérdezőhorizontot pedig, amit az a probléma teremt, hogy a meditációkba beemelt, a Zwinger-féle kivonatra rezonáló retorikus forma eredetkontextusa alig illeszkedik az attól egészen eltérő sajátosságok mentén megalkotott mű gondolati és retorikai egészébe, valójában nem a csodálkozás artikulációjával helyénvaló illetni.

Arról a nagyon régi kérdésről van itt szó, hogy a helvét reformáció által meghatározott „prédikatori kultúrprogram” mellett milyen mértékben tartjuk Ecsedi Báthoryt „a sztoikus-maniemista elit-értelmiségi törekvések egyformán együttérző

³⁴ A munka műfaji kérdéseiről: ERDEI Klára, „Ecsedi Báthory István meditációi és európai hátterük”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 84 (1980): 55–69; A. ERDEI Klára, „Modellfejlődés Ecsedi Báthory István prózájában”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 86 (1982): 620–626.

³⁵ SZENCI MOLNÁR Albert, *Imádságos könyvecskéje, Heidelberg, 1621 (RMKI, 514 – RMNy 1238)*, hasonmás kiadás, kiad., tan. P. VÁSÁRHELYI Judit, BHA 35 (Budapest: Balassi Kiadó–MTA Irodalomtudományi Intézet–OSZK, 2002), 132–133.

s nagyvonalú patrónusának” is,³⁶ vagyis hogy jogosult-e beszélnünk a konfesszi-onálisan nagyon kötött ecsedi kultúrapártolás és kulturális reprezentáció kapcsán a későreneszánsz, humanista, újsztoikus nemesi eszmények a 17. század első harmadára is kiterjedő folytonosságáról.³⁷ Hodászi Pap körül már eddig is figyelemreméltóan sok olyan adat gyűlt össze, ami mintha e lehetőség felé mutatna. Csak az egy halotti beszédében kifejtette az euhémerisztikus gondolkört,³⁸ idézte Hérodotoszt (latinul), Aiszkhüloszt (görögül), Horatiust, Senecát, Hadrianus *Soliloquiūmát* a *Scriptores historiae augustae* Aelius Spartianus-szövegéből, Acciust, Ovidiust és Juvenalist (e hármat megnevezetlenül) és a világi műveltséganyagból még számos törmelékét,³⁹ Árpád-kori oklevélre hivatkozott,⁴⁰ több Janus Pannonius-⁴¹ és Bonfini-idézetet hozott,⁴² s minthogy az idézett Janus-sorokat egy másik Janus-elégia kiválasztott soraival együtt patrónusa tumbájára is felvésték, okkal lehet arra gondolni, hogy a feliratokat ő állította össze.⁴³

Magának Ecsedi Báthorynak a gondolkodásában meghatározó elemként élt a Mátyás-hagyomány. Öntudatosan őrizte Mátyást szolgáló őse, Báthory István emlékét: átvitette sírkövét a nyírbátori ferences templomból a 15. században általa építtetett családi sírkápolnába, a 16. század közepétől a kálvinistákat szolgáló templomba, ahol saját nyughelyét is kijelölte;⁴⁴ végrendeletében nem mulasztotta el intézkedni a tőle örökölt, ősei által megbecsült, Mátyástól vagy Hunyadi Jánostól származó sőtartó sorsáról.⁴⁵ A Mátyás-hagyományban nemcsak materiális, hanem szellemi tradíciót is ápol: Bocskai számára is Mátyásnak a német-római császárral vívott háborúit idézte fel abban a halálát kevéssel megelőző, különösen kiélezett pillanatban, amikor politikai véleményét és tanácsát első ízben tárta fel neki teljes nyíltsággal.⁴⁶ Hodászi Pap Lukács gyászbeszéde két ízben is szóba hozza Mátyás királyt: először az embereknek az uralkodóval szembeni hálátlanságát, majd halála

³⁶ Keserű Bálint megfogalmazása: Ecsedi Báthory, *Meditációi*, 303.

³⁷ Keserű Bálint, „A magyar protestáns-polgári későhumanizmus néhány problémája”, *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum (Szeged)* 6 (1966): 3–21, 5–7.

³⁸ Kecskeméti, *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet...*, 149.

³⁹ RMNy 930, A4r (Iuv. 6, 223; Acc. trag. 203–204), B1v (Hor. carm. 1, 4, 13–14), B2v (Sen. epist. 30, 12; Hist. Aug. Hadr. 25, 9), C1r (Plaut. Capt. 142–143; Hor. carm. 3, 24, 31–32), C3r (Ov. met. 13, 140–141).

⁴⁰ Kecskeméti, *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet...*, 228.

⁴¹ Kecskeméti Gábor, „Ismeretlen Janus-fordítás a XVII. század első évtizedéből”, in *Ritókék Zsigmondné Szalay Agnes 70. születésnapjára*, szerk. Tamás Zsuzsanna, 13–15 (Budapest: Rebakucs, 2001).

⁴² Kecskeméti, *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet...*, 186.

⁴³ Szentmártoni Szabó Géza, „»Márvánkőben metszett írás kopik, vészhet« (Nevezetes versorok Ecsedi Báthory István nyírbátori tumbáján)”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 115 (2011): 235–245.

⁴⁴ Ecsedi Báthory István, *Végrendelete 1603*, kiad., bev. Vadász Veronika, *Fiatal filológusok füzei: Korai újkor 1* (Szeged: JATEPress, 2002), 33.

⁴⁵ Uo., 49.

⁴⁶ Balázs Mihály, „Ecsedi Báthory István levelei Bocskaihoz”, *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum (Szeged)* 10–11 (1971): 43–49, 48.

utáni elkeseredésüket szemlélteti Mátyás halálával, másodszor hirtelen haragú természetében mondja hasonlatosnak Ecsedi Báthory Istvánhoz.⁴⁷ Talán a Curtiust olvasó Alfonz hatását is ebben a kontextusban kell elhelyeznünk: a nápolyi király Mátyásnak második felesége révén nagyapósa volt; róla írták azt az életrajzi kötetet, amely a Mátyás humanista imázsán dolgozó Galeotto Marzio legfőbb mintája volt a maga – Gyalui Torda Zsigmond 1563. évi kiadása⁴⁸ után hamar közismertté vált – anekdotagyűjteménye számára, s Ecsedi Báthory idejére már jól felismerhető volt az is, hogy Curtius-kultusza milyen uralkodói és főúri reprezentációt tett lehetővé. Szenci Molnár legalábbis pontosan tudott erről, amikor 1604. évi, az ecsedi főurat is megcélzó dedikációjában, François Baudouin (1520–1573) nyomán, megrajzolta az Alfonz és Mátyás, következőképpen az Itália és Magyarország közötti kulturális kontinuitás humanista vízióját.⁴⁹ Egységes és erős magyar királyság ekkor már nem lévén, Szenci Molnár az észak-magyarországi protestáns főurakra, városi közösségekre és az erdélyi fejedelmi udvarra támaszkodott a maga nyelvi, irodalmi és vallási törekvéseiben, nekik címezte ajánlásait, s elégikusan idézte fel számukra Mátyás nemzeti államának szellemi erejét és ragyogását. Minden bizonnyal ez a legtágabb kontextusa annak, amit és ahogyan a Curtiusért rajongó Alfonz királyról Ecsedi Báthory István hallott, s annak is, hogy az erről szóló, Beccadellitől eredő, szövegszerűen azonban a Zwinger-féle exemplumtárig visszakövethető topikus megfogalmazás meditációinak írásakor is a fülében volt.

GÁBOR KECSKEMÉTI

On a humanist reading of István Báthory of Ecsed

There are many traces of István Báthory of Ecsed's erudition in theology in his main work (called meditations in recent decades), but little is known about the secular erudition of this tough Calvinist seneschal, who was almost fanatical about his piety. This is why an entry of his from the year 1604 is of significance, a paraphrase of a Latin-language humanist text in his mother tongue. According to Antonio Bec-

⁴⁷ Vö. KECSKEMÉTI, *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet...*, 186.

⁴⁸ A Mátyás-kultusz problematikus voltáról az I. Miksa megkoronázása körüli időkben és a kiadás körülményeiről: RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, „Galeotto Marzio és Bonfini történeti művének kiadása”, in RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, „*Nympha super ripam Danubii*”: *Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből*, Humanizmus és reformáció 28, 207–211 (Budapest: Balassi Kiadó, 2002).

⁴⁹ SZENCI MOLNÁR, *Válogatott művei*, 182–183; a latin eredeti: SZENCI MOLNÁR, *Régi magyar költők...*, 461. Vö. FRANCISCUS BALDUINUS [BAUDOUIN], *De institutione historiae universae, et eius cum iurisprudentia coniunctione, prolegomenon libri II* (Paris, 1561), 161–162; FRANCISCUS BALDUINUS [BAUDOUIN], *De institutione historiae universae, et eius cum iurisprudentia coniunctione, prolegomenon lib. II*, denuo ed. JOACHIMUS CLUTEN PARCHIMENSIS MEGAPOLITANUS (Argentorati, 1608), 279–280.

cadelli's (Panormita) *De dictis et factis Alphonsi regis*, Alfonso V (the Magnanimous), King of Aragon, Sicily, and Naples, particularly liked to read the biography of Alexander the Great by Quintus Curtius Rufus, so much so that he even believed that the book had restored his health, and that Avicenna's cures were no match for it. During the sixteenth century, a recurring verbal expression of King Alfonso's enthusiasm for Curtius also emerged, although not in the form in which Beccadelli had originally noted it down. Alfonso's exclamation first appeared in the exempla collection of Conrad Lycosthenes and Theodor Zwinger (1565), and it became an exceptionally influential energizing power behind the exemplum. The rhetorical exclamation in Báthory's entry can only be explained through the influence of King Alfonso's popular *sermocinatio*, although in the meditations Curtius the healer is replaced by God the saviour, while refreshing reading is replaced by the personal experience of almightiness, Christ's sacrifice, and the Holy Spirit.